

התורה והמצוה

עלון בענייני מצוה הלכה מנהג ועיונים בעבודת ה'

עלון מס' 43

ה'תשפ"ו

פרשת לך לך

פרשת לך לך

וַיִּרְקֹא אֶת-חֲנִיכָיו

רש"י: זה אליעזר שחנכו למצות. והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן חנוך לנער, חנוכת המזבח, חנוכת הבית (תהלים ל, א.).

אנו לומדים כאן כי בלשון הקדש חינוך הוא לשון התחלה. אביא כאן ציטוט חלקי מפירושו הנפלא של הרש"ר הירש על התורה (וכבר הזכרתי בעבר כי היו מגדולי הדורות האחרונים שאמרו שמחלקים רבים בפירושו רואים שנכתבו ברוח הקדש): ...משמעות "חנוך" היא תמיד: להכשיר ולהקדיש (בית או אדם) ליעודם הטהור, האנושי והקדוש. כאן מתייחס "חנוך" לאדם; נמצא פרוש חניכיו: אנשים שהוכשרו על ידי אברהם ליעודם האנושי הטהור. ... היו לאברהם שי"ח חניכים, היו אלה שלש מאות ושמונה עשרה נפשות שחינכם ליעודם בעיצומה של ההשחתה. ... הו אלה ילידי ביתו ורק משום כך יכלו להיות "חניכיו". לא עלתה בידו לחנך את לוט, שכן הלה בא אליו כאדם מבוגר. החינוך מתחיל בלידה. ...

כדרכו בכמה מקומות, גם כאן מחדש הרש"ר הירש יסוד נפלא הקיים רק בלשונו הקדושה (בקרבה בין חנך, חנק, אנק, ענק, ענג): תמוהה הקרבה שבין "חנוך" לבין "חנק". וכבר מצאנו קרבה דומה בין "מלך" לבין "מלק". אין "מלך" אלא "מלק" שנתרכך; הוראת "מלך" מבחינה רוחנית ומוסרית כהוראת "מלק" מבחינה פיסית ומכנית. ויכולים אנו לשער שיש יחס דומה בין "חנוך" לבין "חנק". כלי הנשימה והמזון ... מתחילים בתוך הצוואר. החונק דוחס ומצופף אותם וכך נפסקים החיים. ... הוראת "ענק" היא רכה ומטיבה יותר ... ה"מעניק" מכלכל את העבד, המתחיל שנית לנשום ולהתפרנס, הוה אומר לצאת לחיים עצמאיים. יתר עליו "ענג": הרגשת הנעימות של כלל החיים. כל הגוונים האלה מצטרפים במושג "חנוך" ...

המחנך מרגיל את האדם הצעיר להגביל את כוחותיו המתעוררים לחיים הגבלה זו דרושה לעצם ייעודם והחינוך לומד לפתח את כוחותיו במסגרת הגבולות הללו. החנוך אינו מחנך 'מחניק', אלא לבוש רוחני בו ינוע האדם. אם החינוך הוא נכון, הרי הוא בבחינת 'ענג'. אמת, יש בו משום הגבלה לכחות, אך הוא מניח להם את המרחב הראוי והמספק. ... אין מחנכים את הנוער בהטפות מוסר וחגיגות בר מצוה, אלא ב"חינוך" כמשמעו: מכשירים ומרגילים את האדם הצעיר לקים את המצוות הלכה למעשה. עכ"ל. וכדאי מאד לעיין ולראות את דבריו בשלמות.

בדברי הרש"ר נמצא אחד היסודות העיקריים בחינוך. אם החינוך הוא נכון הרי הוא בבחינת ענג, וזאת למרות כל ההגבלות שחייב כל מחנך להטיל על המתחנך. כמובן שצריך תמיד למצא את הדרך הנכונה לעשות זאת. שמעתי פעם בשמו של אחד המחנכים -אם אינני טועה, בשמו של המחנך הרב מאיר מונק זצ"ל שכשאוסרים על ילד דבר מסוים, צריך לתת לו את ההרגשה כי אנו לא לוקחים ממנו כעת משהו, אלא אנו רוצים לתת לו משהו ששווה ויותר (גם אם כרגע הוא עדין לא מרגיש זאת).

כך במצוות עשה וכך גם במצוות לא תעשה. המחנך הרב יחיאל יעקבסון שליט"א מאריך הרבה בעניין זה בהרצאותיו. אם אני זוכר נכון, באחת ההרצאות העוסקות בעניין הזה, הביא אף דברי הרש"ר הנזכרים.

חז"ל מדברים בכמה מקומות על 'מתוך שלא לשמה בא לשמה', מושג בו כל מחנך משתמש פעמים רבות. אכן, צעירי הצאן (לפעמים גם מבוגרים) זקוקים לתמריצים מסויימים. אך צריך זהירות גדולה ושימת לב לאופן בו נעשה הדבר. אחד הדברים שחובה לשים לב אליהם: גם הילד עצמו צריך לדעת שהמטרה היא ה'לשמה'. הערתי כבר בכמה מקומות על גישות מעוותות הנפוצות כיום בעניין הזה. לצערנו, גם בקרב היראים והשלמים יש הנגררים בלי לשים לב אחר התרבות המערבית השולטת כיום. כנראה שזה הגורם לכך שהעולם היום רודף אחרי החיצוניות (בכל תחום). כמה כואבת העובדה כי יש הנגררים אחר החיצוניות גם בעניינים המקודשים ביותר. בעשרות השנים האחרונות נערכים מבצעים על פרטים שאין חולק על חשיבותם אך האופן בו נעשים המבצעים לא משיג את המטרה, ולפעמים אפילו להיפך. ניתן למצא דוגמאות רבות לכך: משניות בעל פה, תפלה בכוונה (מי הוא קורא המחשבות? ...), עניית אמן יהש"ר, ועוד. יש גם מבצעים על דברים ממש מיותרים, כמו למשל: סיום ש"ס משניות תוך שנה 4. לפעמים זה מאד נוצץ, אולי אפילו מרגש, אבל בחינוך הילדים עלינו לחשוב מה המטרה הסופית. חינוך לשון התחלה, אנו ההורים או המחנכים מתחילים באופן כזה שהילד ימשיך זאת גם כשהיה סמוך על שלחן עצמו.

נתתי כדוגמא מבצעים על עניית איש"ר, ואתייחס לכך בקצרה: בבתי כנסת רבים מקובל בשנים האחרונות לעודד את הילדים לענות 'אמן' יהא שמיא רבא' בקול רם (אם המארגן בר הכי, אז בקול רם מאד וממש מחריש אזנים!!). משום מה, בחרו לעודד את הילדים לעשות זאת רק בקדיש האחרון הנאמר סמוך ליציאה מבית הכנסת. מי רשאי להשתתף בתכניות? כל ילד היודע להוציא הברה כלשהי מפיו. הבעיה היא שלהתפלל עדיין אינם יודעים. בכל זמן התפילה משתוללים מחוץ לבית הכנסת (אחת לכמה דקות נכנסים כדי לברר אם "היה כבר 'אמן'?", וכשסוף סוף מגיע הרגע המיוחל, נאספים במקום שנבחר -בד"כ על יד הבימה- מסביב לאחראי העומד בחשיבות כשבדו חבילת טופי או ממתק אחר, וכל הילדים צורחים 'אמן' ואיש"ר'. מסתיים הקדיש, והאחראי מחלק לכולם את הממתק. מאד מרגש לשמוע כמה עשרות ילדים צורחים 'אמן' יהא שמיא רבא', אך האם זהו אכן חינוך? האם אותו ילד שהסתובב בחוץ כל זמן התפילה (לא משנה אם השתעמם, או שהעסיק עצמו במשהו), יתרגל בגלל זה לענות אמן יהא שמיא רבא כשיגדל יותר?

אגב, לפני כמה עשרות שנים היה בפתח תקוה יהודי יקר שהתפלל באחד מבתי הכנסת בעיר (אם אינני טועה, מדובר בק"ק "מקור חיים". אכן, מתאים לשיטתו של הגרש"ר). בנו היה אז כבן חמש או מעט יותר. בכל שבת היתה האמא שולחת את הילד לבית הכנסת לפי מה שחשבה שאמור להיות סמוך לסוף תפלת שחרית. הילד היה מגיע לבית הכנסת, יושב על יד אביו ומתפלל מה שרגיל להתפלל בכיתה (או בגן), וכשהגיע

זמן הוצאת ספר התורה, היה נגש עם אביו לתת נשיקה לספר תורה, כי אביו תפס שזה הקטע שמרגש אותו יותר. לאחר מכן היה אביו מלווה אותו לפתח בית הכנסת, ומוודא מרחוק שהוא חוזר לביתו. בביהכ"נ או אפילו בחצר ביהכ"נ, לא הרשה לו אביו לשחק כלל! זו גישה נכונה. ואכן אותו ילד גדל כעובד ה' (אם הסיפור היה דמיוני, הוא היה מסתיים שהילד נעשה מרביץ תורה גדול וכו'). איני יודע כמה תורה למד ולימד, אך הוא כן צמח עובד ה'. סיפור דומה שמעתי על ילד שמאד התרגש מקריאת שמע בביהכ"נ, ובלייל שבת ויומו היה מגיע אז לבית הכנסת. ונקודה אחת שאמורה להיות פשוטה לכל בר דעת: מבצעים ותכניות הקשורים לחינוך, יכולים להתקיים רק על ידי מי שיש לו איזה רקע בחינוך. מי שעובד במשרד פרסום, יכול אולי לשכנע שאלפי בחורים קונים חליפה מסויימת, יכול לשכנע שרכב מסויים הוא הרכב המוצלח ביותר, ועוד. אבל כשמדברים על חינוך ילדים, אין כל תועלת חינוכית במילים כמו "1000 משניות נלמדו במשך כך וכך שנים", או "כנס התעוררות ענק!!!!" (מה ענק? הכנס, או ההתעוררות?). אולי זה טוב עבור התורמים, אך תועלת חינוכית לא תצמח מזה.

לסיכום: חינוך לשון התחלה. בכל פעולה חינוכית עיקר המחשבה צריכה להיות מה הילד מקבל מכך, שישפיע עליו כשיגדל. יש להחזיר לילד כמה שיותר את ההנאה בעצם קיום המצוות.

'מתוך שלא לשמה בא לשמה', ולכן חייבים לתת פרסים ותמריצים, אך הילד צריך לדעת (ולהרגיש) שהמטרה היא ה'לשמה'. גם אם יש בפרסומת על מסגרת לימודית מסויימת מודיעים על פרסים וכדומה, צריך לשים לב מה הילד רואה במודעה, מה מודגש במודעה. אגב, בשנים האחרונות יש תופעה חדשה: לא רק שכותבים על הפרס ומציגים תמונה שלו, אלא כותבים גם את מחיר הפרס. כל מי שיש לו קצת דעת והבנה בחינוך, מבין שזו תופעה פסולה מכל הבחינות!

אציין כי בקונטרס **עבודת חג השבועות** וכן בקונטרס **עבודת ימי הפורים**, עמדתי על כמה נקודות ממה שכתבתי כאן.

הערה: אם יש מישהו שמכיר את הסיפור מפ"ת, אודה לו אם יצור אתי קשר להשלמת הפרטים החסרים.

שבתות החורף

במוצאי השבת שעברה עברנו לשעון חורף. בהתאם לעונות השנה, הימים מתקצרים מאד בתקופה זו, אך השבת הזו ישנה "קפיצה" של שעה ביחס לשבתות קודמות. בשבועות הקרובים מקדימה השקיעה עוד יותר, כך שבשיא החורף שקיעת החמה בסביבות השעה 4:40 אחה"צ. לאחר תקופה חוזרים הימים להתארך לקראת חג האביב.

יש מספר קשיים שחייבים להתמודד אתם בתקופות כאלה, אתייחס כאן לשניים מהם:

כניסת השבת. השבת נכנסת בשעה מוקדמת מאד. לבעלי משפחות העובדים לפרנסתם בימי ששי, כמעט ואין זמן פנוי לארגן ולהתארגן לשבת. לכל בית יש את הסגנון שלו, ואף פעם לא שייך לקבוע מסמרות כגון דא, אך יש דברים כלליים שצריך לקחת בחשבון: את כל צרכי השבת יש להכין בזמן מוקדם. להורים העובדים ביום ששי, הטוב ביותר בשבתות כאלה, להכין הכל - חוץ ממה שלא דורש הרבה זמן - כבר מיום חמישי בלילה.

כדאי לקבוע זמן בו הכל כבר מוכן, ואפשר ברעיון כבר לקבל את השבת. כדאי שזמן זה יהיה בסביבות שעתיים לפני כניסת השבת. אגב, יש דברים שצריכים להכין לשבת, אך אין זה אסון אם ארע שבשבת אחת לא הכינו אותם (כל אחד וסדרי העדיפויות שלו). אם קובעים זמן בו הכל צריך להיות מוכן, יש להתייחס לאותם פרטים כאילו באותה שבת לא הכינו אותם (אא"כ מדובר במשהו שלא עלול להפריע לקבל את השבת כראוי). ושוב, אני מדגיש: עניינים אלה משתנים מבית לבית לפי ההרגלים שלו. אך העקרון ברור, וכל אחד יישם בהתאם.

עניין נוסף של רבים שמים לב אליו: **סעודה שלישית**. ברוב המשפחות (עד כמה שידוע לי), רגילים לאכול את סעודת יום השבת בערך בשעה 10:30 או בבוקר, או מעט מאוחר מזה. שקיעת החמה בשבתות הקרובות היא בסביבות השעה 5 או קרוב לכך. בדר"כ, הנוהגים לאכול סעודה שלישית אחרי מנחה, אוכלים סעודה שלישית בסביבות 4:30. לא כל אחד מסוגל לאכול סעודה - אפילו קלה - מספר שעות לאחר סעודה עם מיטב מאכלי השבת. לנוהגים לאכול סעודה שלישית לפני מנחה (מנהג אשכנז הקדום), הדבר מסובך עוד יותר. מה הפתרון לכך? ראשית, עניין ג' סעודות בשבת, הוא **ענג שבת**. גם כאן אנו מוצאים את החילוק בין ה'מצוה' ל'הלכה': מי שאינו מתענג מאכילת סעודה באופן כזה, פטור ממנה! נכון שצריך לדאוג שיוכל לקיימה, אך אם למעשה אינו יכול, פטור ממנה. ננסה להתחקות אחר מנהגייה של אבותינו: כיצד בדיוק נהגו בזה בזמן התלמוד איני יודע, אך בזמננו נהגו להשכים הרבה יותר, והרגלי האכילה שלהם היו שונים (עם זאת, זמן סעודה בשעה רביעית, די קרוב לזמן שלנו). מסדר הסימנים שבטור מוכח כי הם נהגו לאכול לפני מנחה. המנהג הזה היה נפוץ בקהלות רבות (כמדומה שכן היה גם מנהג האטלייני). גם מכמה מקורות קדומים יותר ניתן להוכיח שנהגו כן. יש מרביתנו הראשונים שחלקו על כך, וכתבו שיש לאכול אחר מנחה. אך במשך דורות רבים - ועד ימינו אנו - המשיך המנהג לאכול לפני מנחה. מספר מנהגים ידועים לנו מהדורות הקודמים:

- א. רבים נהגו לקיימה בלא פת, באכילת מאכל מיוחד בקינוח סעודה שניה, לאחר ששרו זמירות (עי' **מחזור ויטרי**).
 - ב. יש שהתנגדו להנהגה זו, והתירו לעשות כן רק אם כבר הגיע זמן חצות היום.
 - ג. יש שהתנגדו לכך, והצריכו לברך ברהמ"ז, ולאחר מכן (מיד! ללא שהות!) ליטול ידיים פעם נוספת לסעודה שלישית.
 - ד. מנהג שהתקבל בתקופה מאוחרת יותר: אכילת סעודה קלה כסעודה שניה, ואחר חצות סעודה עיקרית בבשר ויין.
- גם כאן, הדבר תלוי לפי טבעו של כל אחד, ולפי סדריו של כל בית, אך המנהג הרביעי נראה הכי מעשי. גם לפי המצריכים לאכול סעודה שלישית אחרי מנחה, מודים שאם קשה לו לאכול לאחר מנחה יכול להקדימה, ובפרט אם עושה כן בזמן מנחה גדולה, וכ"ש אם זה בחצי שעה שאחר חצות. גם אין עניין להקדים להתפלל מנחה גדולה קודם רק בשביל לצאת ידי השיטה הזו (ובפרט לפי מנהגנו שראוי להתפלל מנחה בזמן מנח"ק). אי"ה בעלון הבא: השלמת העניין, וקצת על תוספת שבת, עונג שבת, וענג תוספת שבת.

להערות והארות בענייני העלון: **יחזקאל נוימן** קצות החשן 9/6 מודיעין עילית. 0527167567. דוא"ל: yn0527167567@gmail.com

ניתן לתרום (גם הנצחות לע"נ, להצלחת, וכד') בעמדות **נדרים פלוס**: 'עדת יראים-אשטרייך' לשונית 'תרומות עבור קונטרסים וחבורים'

זמני התפלות בקהלתנו ק"ק עדת יראים-אשטרייך מודיעין עילית (נתיבות המשפט 111 ב')

פרשת לך לך: מנחה בחול: 4:40. מנחה עש"ק ובשב"ק: 4:00. שחרית בשב"ק (קבוע): 8:30. ערבית מוצש"ק: 5:20.

פרשת וירא: מנחה בחול: 4:35. מנחה עש"ק ובשב"ק: 4:00. ערבית מוצש"ק: 5:15.

יבנה המקדש: המשמרות: לך לך: כהונה: **יחזקאל**. לוי: **אליתא**. וירא: כהונה: **יבין**. לוי: **הותר**